

Forestillinger og realiteter

Om hollandske landmænds integration i dansk landbrug

Af Lone Jeppesen og Mogens Rostgaard Nissen

»Vi elsker 'vort' land«. Sådan skrev en hollandsk landmandsfamilie til os fra deres hjem i Sønderjylland. Det er familien selv, der har sat ordet vort i anførselstegn, fordi den nok anser Danmark for at være dens nye hjemland, men dog stadig føler sig som hollændere. Familien er blot en blandt mange hollandske landmandsfamilier, der i løbet af de seneste 10-15 år har slået sig ned som mælkeproducenter i Danmark. Præcis hvor mange hollændere, der har valgt at drage til Danmark for at dyrke landbrug er svært at sige, men tallet ligger formodentlig et sted mellem 400 og 500 familier. Det svarer til, at hver 20. kvægbedrift i Danmark drives af en hollænder.

Sådan lyder de indledende linjer til undersøgelsen »Hollandske landmænd i Danmark – bekymring eller

beundring?«, der er publiceret af Landbohistorisk Selskab, og som vi afleverede som vores speciale på historiestudiet på Københavns Universitet maj 2000.

I den forløbne tid har vi haft lejlighed til at beskæftige os med emnet hollandske landmænd i Danmark flere gange, og senest på Landbohistorisk Selskabs seminar om indvandring til dansk landbrug september 2001.

At de hollandske landmænd i Danmark ved undersøgelsens begyndelse var et forholdsvist ubeskrevet blad betød, at vi selv måtte tilvejebringe vores materiale. Indsamlingen af data – interviews og spørgeskemaundersøgelse – strakte sig fra sommeren 1998 til efteråret 1999. Vi interviewede en række mennesker med tilknytning til hollandske landmænd

Lone Jeppesen (f. 1973), Cand.mag. i historie med tysk som sidefag fra Københavns Universitet, pædagogikumkandidat på Nykøbing Falster Katedralskole.

Mogens Rostgaard Nissen (f. 1965), Cand.mag. i historie og samfundsfag fra Københavns Universitet 2001, bankuddannet og HD (F) fra Handelshøjskolen i København 1992. Ph.D.-stipendiat ved Syddansk Universitet med projektet »Dansk Landbrug under den tyske besættelse 1940-45«.

Hollandske landmænds geografiske placering ud fra postnummer. Kilde: Eget adresse-kartotek over 396 hollandske landmænd i Danmark. Fra: L. Jeppesen og M.R. Nissen: Hollandske landmænd i Danmark – bekymring eller beundring? Odense 2000.

og talte dernæst med fire hollandske og fire danske landmænd, der kom til at danne baggrund for en spørgeskemaundersøgelse blandt hollandske familier i Danmark. Vores spørgeskema blev udsendt til 396 hollandske familier og blandt dem valgte 61% at besvare og returnere skemaet. Senest har vi sommeren 2001 besøgt to af de hollandske familier, der medvirkede i vores oprindelige interviewrunde, og indtryk fra disse samtaler perspektiverer den oprindelige undersøgelse.

Vores undersøgelse tog udgangspunkt i mediernes spredte beretninger om hollandske landmænd, der slog sig ned i Danmark for at drive kvægbrug. Mange artikler tegnede billedet af en forholdsvis uproblematisk etablering og tilværelse i Danmark, og var dertil præget af en række gennemgående forestillinger om de hollandske landmænd. Disse forestillinger og deres holdbarhed besluttede vi at undersøge, og de fik indflydelse på disposition og temavalg i bogen om de hollandske landmænd. Vi ønskede på den ene side at undersøge de forhold, der har med de hollandske landmænds integration i dansk landbrug at gøre, og på den anden side de forhold, der har indflydelse på familiernes sociale integration og velvære i Danmark – og ikke mindst sammenhængen mellem disse.

Både hollandske og danske landmænd har over for os givet udtryk for, at de på en række punkter er for-

skellige. Men den største forskel er måske den *værdi* de tillægger deres forskellighed. Mens danske landmænd opfatter de nævnte forskelle som en hindring for de hollandske landmænds integration i dansk landbrug, tillægger de hollandske familier ikke forskellene nogen betydning i sammenhæng med integrations-spørgsmålet. Denne modsætning i opfattelsen af en vellykket integration har været den centrale problemstilling i vores undersøgelse. I denne artikel er det tanken, at trække en række af disse modsætningsfyldte opfattelser frem.

Vi angav ovenfor, at der i sommeren 1999 – hvor vi afsluttede spørgeskemaundersøgelsen – formentlig var mellem 400 og 500 hollandske landmænd, der havde slået sig ned i Danmark som mælkeproducenter. I dag er tallet formentlig nærmere 600 og svarer til 7-8% af alle danske kvæggårde. Af resultaterne fra undersøgelsen fremgår, at der i perioden efter 1992 konstant er kommet at antal på 50-75 landmænd pr. år, mens der indtil 1992 kun var relativt få, formentlig under 100, som havde valgt at slå sig ned i Danmark. Årsagen til det relativt store antal hollandske gårdovertagelser efter 1992 skal formentlig søges i tre forhold:

- 1) Der er en klar sammenhæng mellem prisudviklingen på mælkekvoter i Danmark og Holland og på antallet af hollandske landmænd, som har købt gård i Dan-

mark. Mælkekvotepriisen steg kraftigt i Holland i sidste halvdel af 80'erne, og har således siden begyndelsen af 90'erne været på 12-15 kr. per kg., mens den i Danmark i samme periode højst har kostet 3-4 kr. per kg. Mælkekvoter er en forudsætning for at kunne levere mælk, og på en dansk gennemsnitsbedrift med en samlet mælkekvote på 400.000 kg. pr. år, er der altså samlet investeret ca. 1,25 mio. kr. i mælkekvoter. En tilsvarende kvote i Holland ville medføre en investering på ca. 5 mio. kr. Sammenholdes dette med, at jord i Holland – i det omfang det overhovedet er muligt at købe jord – generelt er væsentligt dyrere end i Danmark, har hollandske landmænd altså en klar økonomisk fordel ved at købe i en gård i Danmark.

- 2) I takt med tilflytningen er kendskabet til mulighederne for at købe danske gårde steget hos andre potentielle hollandske købere. Dette skal sammenholdes med, at der op gennem 90'erne er etableret meget professionelle formidlingskæder, hvis eneste formål er at rådgive og hjælpe hollandske købere af danske ejendomme, og som formidler kontakten mellem interesserede hollandske købere og danske ejendomsmæglere.
- 3) Danmark opfattes som et land, der ikke blot geografisk ligger tæt på Holland. Bløde værdier som trykthed ved det danske sociale

system og en mental lighed – f.eks. en fælles humor – spiller også en stor rolle for hollandske familier, der har valgt at flytte til Danmark. Det er vort indtryk, at det ofte er kvinderne, der vægter de bløde værdier højt, mens mange mænd ikke ville have noget imod at drage til USA, Canada, Østeuropa eller New Zealand.

Skal man prøve at beskrive de hollandske familier, som er flyttet til Danmark, kan man pege på nogle klare kendetegn. Ni ud af ti familier består af to voksne, og der er derfor ikke hold i en udbredt opfattelse af, at det er almindeligt med storfamilier indeholdende bedsteforældre og/eller andre familiemedlemmer. To ud af tre familier er i 30'erne, mens ca. 20% er i 40'erne, hvilket tilbageviser en opfattelse af, at det ofte er ældre landmænd, der sælger i Holland for at købe et landbrug i Danmark. Endelig har tre ud af fire familier børn, og seks ud af ti hollandske familier har mere end et barn. Det er også kendetegnende, at familierne overvejende har mindre børn, idet tre ud af fire børn var under 12 år, da spørgeskemaundersøgelsen blev gennemført i sommeren 1999. Disse forhold, at det hovedsageligt er yngre familier med forholdsvis mange, små børn, som flytter til Danmark, har væsentlig betydning for familiernes integration i lokalsamfundet, hvilket vi vender tilbage til senere i artiklen.

Et andet væsentligt kendetegn er, at stort set alle de hollandske landmænd er fagligt kvalificeret til drive landbrug, idet mere end 90% af mændene er landbrugsuddannet, ligesom mere end 80% var beskæftiget ved landbruget inden flytningen til Danmark. De foretager også normalt grundige overvejelser inden en gård i Danmark købes. Det er almindeligt, at købet overvejes i et halvt år eller mere, og at et betragteligt antal gårde besøges inden den endelige beslutning træffes. Det generelle mønster er, at det i første omgang er manden som undersøger mulighederne, men at hele familien inddrages før den endelige beslutning træffes.

I en række forskellige artikler skrevet i perioden 1987-99 i danske medier vedrørende hollandske landmænds køb af gårde i Danmark, er det en gennemgående opfattelse, at mange medbringer en stor opsparring, fordi de har solgt en dyr bedrift i Holland. Ifølge denne opfattelse medfører dette en unfair konkurrence for unge danske landmænd, der ikke har tilsvarende mulighed for at skabe en opsparring. I forlængelse heraf præsenteres det synspunkt, at hollænderne generelt betaler for meget for gårdene, hvorved prisniveauet i Danmark presses i vejret. Vi blev derfor noget overraskede, da vi i starten af undersøgelsen blev præsenteret for nogle helt andre holdninger blandt rådgivere med direkte kontakt til mange hollandske landmænd. En landbrugskonsulent men-

te ikke det var muligt at generalisere, mens en formidlingskonsulent direkte konstaterede: »*det er de fattige hollændere der flytter til Danmark. De rige flytter til Canada*« og »*hvis de ikke har penge til at flytte til et andet land, så flytter de til Danmark*.« De rige hollændere vælger ifølge denne formidlingskonsulent at tage til andre lande som Canada eller New Zealand i stedet. Spørgsmålet blev derfor centralt i vores undersøgelse.

I spørgeskemaet spurgte vi direkte, om hollænderne var enige eller uenige i, at hollandske landmænd generelt har en stor opsparring med til Danmark, fordi de har solgt et landbrug i Holland. 68% svarede, at de var uenige, mens kun 17% var enige. Ud fra vores interviews med hollandske familier og ud fra besvarelserne i spørgeskemaerne kan det konstateres, er det et synspunkt de fleste tilflyttede hollændere er bekendt med, og en opfattelse, der åbenlyst irriterer mange.

Ifølge undersøgelsen er der ca. 1/3 af de hollandske købere, som har arbejdet på eget landbrug inden flytningen til Danmark. Af disse er der formentlig en del, som har medbragt en opsparring, mens andre fra gruppen givetvis har haft en beskedent friværdi i deres ejendom i Holland. Det vil på den baggrund være forkert at påstå, at mange hollændere har en stor opsparring med, mens der omvendt er nogle der har. Forskellige rådgivere vi har talt med ved kreditinstitutioner og ved landbrugets råd-

givningscenter for driftsøkonomi mener ikke, at der længere findes eksempler på hollandske købere, som betaler en overpris. Nogle mener omvendt, at der var enkelte af de første købere, som kom til at betale for meget for deres gård. Vi mener også det er sandsynligt, at den samlede gruppe af hollandske købere er med til at påvirke og presse det generelle prisniveau i vejret på danske kvæggårde, fordi gruppen af hollandske købere samlet er forholdsvis stor, mens der som nævnt ikke er noget der tyder på, at hollandske købere kommer til at betale overpris for danske bedrifter.

Det er vores opfattelse, at opfattelsen med rige hollandske købere – som fortsat lever – mest skyldes, at unge danske landmænd og ejendomsrådgivere har en interesse i at opretholde synspunktet. Ejendomsrådgivere reklamerer fortsat med kapitalstærke hollandske købere for at tiltrække danske sælgere, og unge landmænd bruger opfattelsen i et politisk forsøg på at opnå bedre økonomiske betingelser.

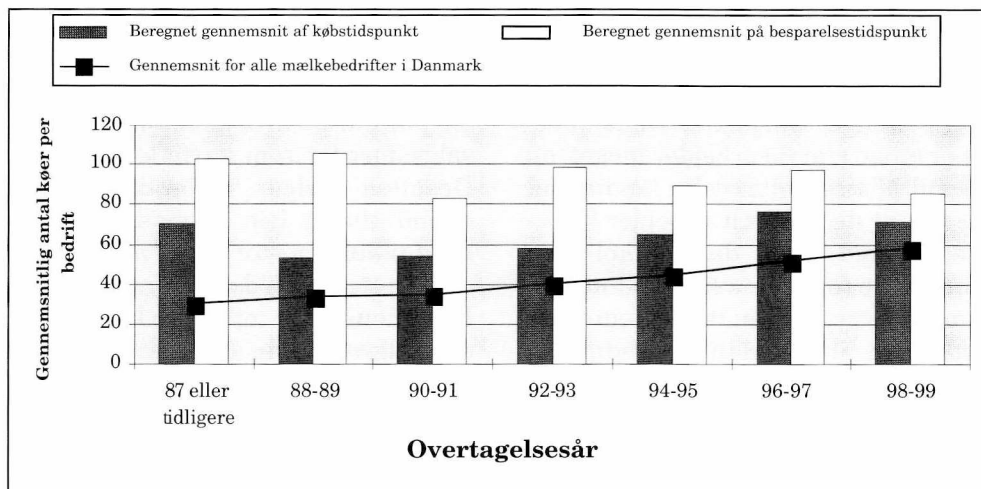
En anden interessant opfattelse, vi er blevet præsenteret for, er, at det er en bestemt type gårde hollænderne køber – at der er *en typisk hollændergård*. Det skulle ifølge udsagnet være kendetegnende for de gårde hollænderne ønsker at købe, at der er lav og fugtig jord, som er velegnet til græsdyrkning, og at gårdene er nedslidte og dårligt vedligeholdte.

For så vidt den første del viser spørgeskemaundersøgelsen klart, at næsten alle hollandske landmænd foretrækker at dyrke foderafgrøder som majs og græs. Tre ud af fire dyrker mere græs end den tidligere ejer af gården, mens syv ud af ti dyrker mere majs. Flere har kommenteret i spørgeskemaet, at det er i stalden pengene skal tjenes, hvorfor markarbejdet vægtes lavere, hvilket falder helt i tråd med udmeldingerne fra de interviewede hollandske landmænd. De danske landmænd lægger tilsvarende ikke skjul på, at de ikke giver meget for hollændernes markkundskaaber, og flere har givet udtryk for, at hollænderne normalt ikke duer til at anvende maskiner og markkundskaaber. Der er altså meget der tyder på, at den første del vedrørende den »typiske hollændergård« stort set er korrekt: Det skal være muligt dyrke græs og majs på jorden, mens andre salgsrettede afgrøder ikke dyrkes.

Det er mere vanskeligt at be- eller afkræfte den anden del af udsagnet. At der – som nævnt ovenfor – er relativt mange førstegangskøbende blandt de hollandske tilflyttere indikerer, at der kan være forholdsvis mange, som må købe nogle nedslidte, forholdsvis billige gårde de efter overtagelsen må bygge op og udvide. Antagelsen kan dog alligevel ikke bekræftes ud fra vor undersøgelse, hvilket fremgår af nedenstående figur.

Som det ses køber hollænderne generelt nogle kvæggårde, der er væsentligt større end gennemsnittet for

Figur: Beregnet gennemsnit over antallet af køer pr. hollandsk ejet bedrift samt gennemsnitligt antal køer på alle danske bedrifter.

Kilde: Lone Jeppesen og Mogens Rostgaard Nissen: *De hollandske landmænd i Danmark – bekymring eller beundring?*

alle danske bedrifter målt på baggrund af antallet af køer pr. bedrift. Der er dog tale om en udvikling, hvor de hollændere, der først flyttede til Danmark, købte forholdsvis større gårde end dem, der har købt i de senere år. Der er på den baggrund ikke meget som tyder på, at hollænderne generelt køber nogle forsømte gårde – nærmest tværtimod.

Omvendt må man konstatere, at hollænderne generelt udvider bedrifterne voldsomt efter overtagelsen, med en naturlig sammenhæng mellem udvidelsens størrelse og antallet af år, bedriften har været ejet. Udvidelsen på de hollandsk ejede bedrifter

er således klart større end den generelle udvikling. Det er med til at understøtte opfattelsen af de forsømte gårde, men samlet er det ikke til at sige noget generelt om tilstanden af de gårde hollænderne køber i Danmark. Af de fire hollandske landmænd vi interviewede, havde to købt gårde med forholdsvis nye stalde, hvor de ikke havde udvidet produktionen efter overtagelsen, mens de to andre havde købt mindre ejendomme, som efterfølgende er blevet udvidet gennem staldinvesteringer.

En anden opfattelse vi er blevet præsenteret for både i de danske medier og af danske landmænd er, at hollænderne arbejder meget og læn-

ge. Danske landmænd har på den ene side respekt for den arbejdsivrig-
hed de mener hollænderne har, mens
de på den anden side mener den er
overdrevet. Desuden morer mange
danske landmænd sig over hollæn-
dernes lange arbejdstid. Hollænder-
ne er enige i, at de arbejder meget, og
tre ud af fire hollandske landmænd
mener, at de generelt arbejder læng-
ere tid end deres danske kolleger.
Blandt de interviewede hollandske
familier var det en kendetegnende
opfattelse, at hvor danske landmænd
har normal arbejdstid og holder flere
årlige ferier, så arbejder de holland-
ske landmænd fra tidlig morgen til
sen aften uden at holde ferie. Blandt
de interviewede familier blev denne
arbejdsiver ikke udelukkende opfat-
tet positivt, selv om der var en ten-
dens til, at de oplevede mange dan-
ske landmænd – specielt blandt de
unge – som slappe.

På trods af, at både danske og hol-
landske landmænd tilsyneladende er
enige i, at hollænderne arbejder me-
get og generelt mere end danskerne,
mener vi, at der er flere forhold, man
må tage i betragtning. Som nævnt
tidligere, er det fortrinsvis yngre hol-
lændere, der køber gårde i Danmark,
og de fleste skal igennem en opbyg-
ningsfase, hvor de udbygger bedrif-
terne markant. Man bør derfor sam-
menligne deres arbejdstid og mæng-
de med en tilsvarende gruppe af
unge danske landmænd, der også er i
en opbygningsfase, og som derfor for-
mentlig også arbejder meget.

Et andet forhold er, at hollænder-
ne som nævnt tidligere prioriterer
staldarbejdet væsentligt højere end
markarbejdet. Dette giver sig ud-
slag i, at der primært dyrkes foderaf-
grøder som græs og majs, der fordrer
en mindre arbejdsmængde end
salgsafgrøder som kartofler og korn.
Desuden vælger hollandske land-
mænd ofte at leje en maskinstation
til at udføre en stor del af markarbej-
det. Dette er modsat mange danske
landmænd, der ofte producerer en
del salgsafgrøder, og som selv udfø-
rer en stor del af markarbejdet.

Endelig er der blandt de holland-
ske familier relativt mange kvinder,
som arbejder med på bedriften, mens
dette er mere sjældent forekommen-
de på danske bedrifter, hvor de fleste
kvinder har udearbejde. Dette bety-
der alt andet lige, at arbejdsmæng-
den for hollandske landmænd bliver
mindre i forhold til danske land-
mænd.

Omvendt skal man naturligvis
tage højde for, at de hollandsk ejede
bedrifter i Danmark generelt er væ-
sentligt større end de danske bedrif-
ter. Ifølge vor undersøgelse er de ca.
75% større. Dette giver naturligvis
en større arbejdsbyrde. Desuden ud-
vides der meget, hvad der også er ar-
bejdskrævende. Så samlet er der en
del der tyder på, at de hollandske
landmænd arbejder både meget og
længe, hvilket vel ikke er underligt,
når man tager i betragtning, at de
har valgt at flytte land for at kunne
udøve sit erhverv. Omvendt skal man

ikke tage fejl af, at danske landmænd også arbejder meget – specielt når de er i en opbygningsfase.

Danske landmænd har altså en flertydig opfattelse af hollændernes foretagsomhed; på den ene side skaber det respekt, og på den anden side vækker det morskab, hvad et typisk udsagn som »*de bringer madpakken med i stalden*« vidner om. Der er dog også et tredje forhold, som man ikke skal underkende, nemlig at det ofte kan være vanskeligt at købe den jord, der er en forudsætning for at kunne udvide bedriften. Da mange hollændere ekspanderer kraftigt, vil de ofte opleves som konkurrenter, der er ude efter jord. En hollandsk familie, vi i august 2001 besøgte for anden gang, gav stærk udtryk for, at de havde svært ved at købe jord af naboerne, idet de oplevedes som en konkurrent. Dette medførte spændinger mellem naboerne. Andre hollandske landmænd oplever utvivlsomt noget tilsvarende i Danmark – ikke fordi de er hollændere, men fordi de er driftige.

Som det fremgår er der ikke noget entydigt svar på spørgsmålet om hollændernes arbejdstid. Diskussionen om længden af arbejdsdagen spiller imidlertid en vigtig rolle for forestillingen om de hollandske landmænds faglige integration i dansk landbrug. En meget udbredt forestilling om de hollandske landmænd i Danmark er, at de er uengagerede i dansk landbrug og at de undsiger det danske system. Denne forestilling er med til

at skabe bekymring hos visse danske landmænd. Spørgsmål angående deltagelse i landbrugsfaglige aktiviteter og brugen af landbrugscentre indgik derfor også i vores interviews og spørgeskemaundersøgelse.

De hollandske familiers deltagelse i landbrugsfaglige aktiviteter sådan som den afspejles i spørgeskemaundersøgelsen er langt fra entydig. Knapt halvdelen af de hollandske landmænd deltager i erfa-grupper, mens det for kvindernes vedkommende drejer sig om hver fjerde. Deltagelse i danske erfa-grupper frem for rent hollandske er dominerende, og der er en udpræget tilfredshed med det sociale udbytte af, at deltage i en erfa-gruppe. Det faglige udbytte vurderes ikke nær så højt af hverken kvinder eller mænd, og dette gjorde sig også gældende for tre af ud af de fire hollandske familier vi interviewede. Deres erfaringer med deres respektive erfa-grupper var, at det ofte endte med at den planlagte faglige del faldt væk, eller at der var for lidt opbakning til, eller interesse for, nye emner.

Mens erfa-gruppedeltagelse er udbredt blandt de hollandske landmænd, er det langt mindre almindeligt at deltage i landbrugsfaglige møder, ligesom det kun er fem procent af de hollandske landmænd, der er involveret i bestyrelsesarbejde. At de familier der har boet længst tid i Danmark oftere deltager i møder og bestyrelsesarbejde, peger i retning af den allerede omtalte opbygningsfase,

hvor de hollandske familier bruger al deres tid på bedriften. Herefter får familien tid og overskud til andre aktiviteter. Som vi allerede har været inde på i forbindelse med diskussionen om hollændernes lange arbejdsdag, harmonerer den hollandske landmands tilrettelæggelse af sin arbejdsdag måske heller ikke altid med den danske tradition for aftenarrangementer.

Ligesom der er en tendens til at deltage mere aktivt i landbrugsfaglige aktiviteter efter en vis periode i Danmark, er der også en sammenhæng mellem deltagelse i forskellige aktiviteter. Dels gælder dette ægtefæller; den fjerdedel af de hollandske kvinder, der deltager i erfa-grupper er stort set alle gift med en mand, der ligeledes deltager i en erfa-gruppe. Og dels skal de hollandske landmænd, der deltager i landbrugsfaglige møder også for størstedelens vedkommende findes blandt dem, der er med i en erfa-gruppe.

En af de hollandske familier vi talte med i januar 1999 havde tidligere været meget aktiv i erfa-grupper, men koncentrerede sig på interviewtidspunktet om bestyrelsesarbejde. Da vi senest talte med familien i juli 2001 var de stadig meget aktive, nu i henholdsvis avlsarbejde og mejeriforening. Arbejdet havde dog en vis desillusionerende virkning på dem, idet de ikke følte at de havde megen gennemslagskraft. De opfattede beslutningssystemet som traditionelt og konservativt, og fandt beslut-

ningstagerne uimodtagelige for nytænkning. Familien fremhævede, at dette var en holdning de delte med flere danske landmænd, de havde kontakt til.

Et enkeltstående udsagn giver ikke belæg for at sige noget generelt om de hollandske landmænds erfaringer med dansk landbrug. At det som hollænder kan være svært at trænge igennem til det danske system, er imidlertid et argument vi har hørt flere gange fra både dansk og hollandsk side. Samtidig vækker det hos nogle danske landmænd som nævnt bekymring, at de hollandske landmænd ikke synes at prioritere det faglige samarbejde højere, en diskussion vi ser nærmere på i det følgende.

Konklusionen på vores undersøgelse må blive at en lille gruppe blandt de hollandske familier deltager aktivt, mens en større gruppe har en meget løs tilknytning til det landbrugsfaglige miljø. Med tanke på tendensen til efter nogen tid at vende sig mod aktiviteter udenfor bedriften, er det samtidig interessant at følge den fortsatte udvikling for de hollandske landmænds engagement i dansk landbrug.

Det danske landbrugscenter er for de fleste hollandske landmænd en fremmed institution. Alle hollandske landmænd kommer i kontakt med et landbrugscenter i Danmark angående regnskab og økonomi, og mange har modtaget rådgivning i forbindelse med udarbejdelsen af en mark-

plan. Når det gælder køb af foderrådgivning er de hollandske landmænd mere tilbageholdende med at benytte landbrugscentret. Kun tre ud af ti hollændere modtager foderrådgivning på et landbrugscenter. Tallet skal ses i lyset af, at de hollandske landmænd er vant til et rådgivningssystem, hvor foderrådgivningen er knyttet til den virksomhed, der leverer foder til den enkelte landmand, og dette leder os frem til endnu en central forestilling om de hollandske landmænd: Hollandske landmænd i Danmark køber kraftfoder i Holland. Ifølge vores undersøgelse køber halvdelen af de hollandske landmænd kraftfoder i Holland. Der er i Holland i modsætning til Danmark tradition for privat rådgivning, og rådgivningen hænger oftest sammen med køb og salg af varer.

De hollandske landmænd angiver i spørgeskemaet først og fremmest pris og kvalitet som begrundelse for at købe ind i Holland. De foretrækker altså en sammenhæng mellem rådgivning og indkøb af kraftfoder ud fra blandt andet et økonomisk argument, og dette harmonerer med de holdninger vi har mødt i vores interview. Her har tre ud fire familier forklaret, at de som udgangspunkt stiller sig tøvende overfor at betale et dansk landbrugscenter særskilt for en ydelse, som de er vant til at se som en del af en pakkeløsning.

Selvom de hollandske landmænd selv fremhæver de »hårde« argumenter som økonomi og kvalitet, er der

grund til ikke at undervurdere, at andre argumenter spiller en rolle. Større danske foderstoffirmaer siger samstemmende, at det er deres erfaring, at de hollandske landmænd sætter den personlige kontakt til sælgeren højt. Samtidig forventer de, at sælgeren kan påtage sig en rådgiverfunktion, og at han kan fungere som sparringspartner, hvilket for de danske sælgeres vedkommende betyder, at de har brug for faglig træning. Som en helt naturlig ting forventer de hollandske landmænd desuden at blive kontaktet jævnlige, og kontakter kun i særlige tilfælde selv deres rådgiver.

Der er altså tale om et ganske andet rådgivningsmønster end det traditionelle danske, og det er uden tvivl vanskeligere at få de hollandske landmænds forventninger til rådgivning til at passe ind det danske system, end det umiddelbart kan synes. Fra foderstofbranchens og landbrugscentrets side skal der dermed gøres et stort stykke arbejde for at knytte de hollandske landmænd til sig som kunder.

I interviews med danske landmænd har vi mødt den opfattelse, at hollandske landmænds indkøb af foderstoffer i Holland er udtryk for manglende integration i dansk landbrug, en holdning der kommer til udtryk i det følgende citat: *»Jeg er meget imod det. Jeg ville gerne, at de købte dansk kraftfoder. Vi skal ikke lave et hollandsk system ved siden af det danske system.«*

*Flere hollandske landmænd har kommenteret de ældre danske stalde fordi de er lukkede; stalden skal være åben og med så meget frisk luft til dyrene om muligt! Fra: L. Jeppesen og M.R. Nissen: *Hollandske landmænd i Danmark – bekymring eller beundring?* Odense 2000.*

Ifølge vores spørgeskema ser flertallet af de hollandske landmænd anderledes på sagen. Sammenholder vi de hollandske landmænd, der køber kraftfoder i udlandet med den gruppe, der deltager aktivt i landbrugsfaglige aktiviteter, ser vi, at der delvist er sammenfald mellem de to grupper. Der er med andre ord ikke tydelige tegn på, at deltagelse i faglige aktiviteter har indflydelse på holdningen til indkøb i Holland. Tværtimod er sammenhængen den,

at størstedelen af de hollandske landmænd der køber ind i Holland, også er med i en erfa-gruppe, eller har været til landbrugsfaglige møder indenfor det seneste år (dvs. indenfor det seneste år før spørgsmålet blev stillet).

Blandt hollandske landmænd indgår indkøb af kraftfoder og rådgivning med andre ord generelt ikke som kriterium for en vellykket integration. De hollandske landmænd ser med andre ord intet modsæt-

ningsforhold i, på den ene side *ikke* at benytte landbrugscentrets ydelser, og på den anden side blive integreret i dansk landbrug.

Som det allerede er fremgået, er det derimod vores opfattelse, at nogle danske landmænd tillægger spørgsmålet om indkøb i Holland stor betydning. Også hos en hollandsk landmand i Danmark mødte vi irritation over, at hollandske landmænd i Danmark køber ind i Holland. Selv var han på sin nye gård i Danmark blevet mødt med netop sådanne fordomme, og havde valgt at være et eksempel på det modsatte: *»Fordi jeg synes, nu har vi valgt at komme til Danmark, ikke at bygge en lille ø midt i Danmark som hollænderne. Vi vil gerne være danske med danskerne.«*

Ikke alle danske landmænd deler dog den holdning, der kommer til udtryk i de to citater ovenfor. Blandt visse danske landmænd mødte vi en kritik af det danske system, der minder om den, som den hollandske familie vi senest besøgte i sommeren 2001 gav udtryk for, nemlig manglen på vilje til fornyelse. Selvom denne landmand som udgangspunkt fandt det essentielt at fastholde den uvildige rådgivning – hvilket i parentes bemærket vil sige den rådgivning landbrugscentret står for i dag – var han af den opfattelse, at dansk landbrug på flere punkter trænger til fornyelse, en fornyelse han håbede kunne tilvejebringes gennem ny konkurrence og større åbenhed.

Det er vores oplevelse, at de hollandske landmænd i Danmark giver anledning til en følelsesladet debat om dansk landbrug. Igennem vores interviews er vi blevet mødt med meget forskellige holdninger til de hollandske landmænd, og selvom de går i mange forskellige retninger, og tillægger de hollandske landmænd større eller mindre betydning, mener vi at kunne identificere to typer af grundholdninger til de hollandske landmænds tilstedeværelse i Danmark, og den betydning de har for dansk landbrug. For én gruppe er det magtpåliggende at værne om det danske system og fastholde uvildig rådgivning som et centralt element. Denne gruppe udtrykker bekymring for, om de hollandske landmænds tilstedeværelse i Danmark kommer til at påvirke det danske system, og ønsker dermed ingen grundlæggende forandringer i dansk landbrug. Dermed repræsenterer den samtidig de værdier i dansk landbrug, vi forbinder med andelsbevægelsen som princip. Netop andelsbevægelsen opfattes af en del hollandske landmænd i dagens Danmark som en tradition vi henviser til, men som ikke længere er en realitet.

En anden gruppe mener, at dansk landbrug skal betragte de hollandske landmænd som kunder og tilpasse sig deres ønsker. Denne gruppe påpeger det generelle behov for fornyelse i dansk landbrug, og håber, at de hollandske landmænd som en del af dansk landbrug, men med andre tra-

ditioner og forventninger til det danske system, vil kunne bidrage til denne fornyelse.

De hollandske landmænd giver således anledning til selvransagelse i dansk landbrug, idet de som gruppe betragtet repræsenterer en udvikling i retning af større konkurrence indenfor de områder af landbruget, som traditionelt har hørt hjemme under landbrugscenteret.

Det er en del af de hollandske landmænds selvopfattelse, at de arbejder meget, og der er da heller ingen tvivl om, at bedriften spiller en afgørende rolle i de hollandske familiers tilværelse. Muligheden for at dyrke landbrug er den primære årsag til, at de hollandske landmænd overhovedet kommer til Danmark, og bedriften udgør samtidig familiens indtægtsgrundlag. På grundlag af vores undersøgelse er det da også vores vurdering, at de sociale aspekter af de hollandske familiers tilværelse i Danmark er af sekundær betydning i forhold til landbruget, selvom de kan have nok så stor betydning for de hollandske familiers trivsel i Danmark.

Vi kan slå fast at social kontakt til familiernes nye lokalmiljø hyppigst etableres igennem det arbejdsmæssige. Det væsentligste sociale netværk vi har kunnet måle os frem til blandt de hollandske landmænd i Danmark, er således kontakten til naboer. Naboerne udgør ofte den første personlige kontaktflade efter ankomsten til

gården og kan derfor være af stor betydning. Et fagligt samarbejde kan være indledningen til et nærmere personligt bekendtskab. Seks ud af ti hollandske familier har et fagligt samarbejde med deres naboer, og særlig udbredt er det at hjælpe hinanden med markarbejde, og at eje eller leje maskiner sammen. At samarbejdet er så udpræget omkring markarbejdet opfatter vi som positivt, set i lyset af hollændernes generelle mangel på erfaring med markdrift, og det vidner om imødekommenhed og vilje til at lade sig inspirere af hinanden.

Hvad det rent sociale samvær med naboen angår, siger syv ud af ti hollandske familier, at de uindbudt besøger deres naboer, og knapt så mange er gæster ved hinandens fødselsdage med videre, mens lidt under halvdelen indbyder deres naboer til middag eller kaffe. Det er her væsentligt at være opmærksom på de begrænsninger, som spørgeskemaets kategorisering af de hollandske landmænds sociale kontakt til deres naboer medfører. Vores interviews med fire hollandske familier kan bidrage til at nuancere billedet lidt. Familierne følte sig alle godt modtaget ved ankomsten til deres gård, og syntes selv, at de havde et udmærket og venskabeligt forhold til deres naboer. Vores opfattelse af, at kontakten til naboerne snarere har karakter af et mere overfladisk forhold end af en tæt relation, blev bekræftet i vores samtaler – en familie udtrykte, at de

savnede en tæt kontakt i lokalområdet, og følte til trods for det venskabelige forhold, at de ikke rigtig hørte til. Omvendt prioriterede familien heller ikke deres sociale liv særlig højt i hverdagen.

En skyggeside ved de ellers venskabelige naborelationer kan være det underliggende spændingsforhold, der skyldes at naboerne samtidig er konkurrenter. Som tidligere nævnt fortalte en hollandsk familie om deres oplevelse af, at måtte gå på listefødder når det gjaldt køb af jord: Det er ikke god tone at spørge sin nabo direkte, om han vil sælge ud af sin jord, men spørger man ikke, er jorden pludselig solgt til anden side. Denne »kampen om jorden« var kilde til megen frustration hos familien, og var med til at præge forholdet til naboerne.

Efter en etableringsperiode der strækker sig over nogle år, er der blandt de hollandske landmænd en tendens til også at prioritere fritidsinteresser. Mere end halvdelen af familierne har svaret bekræftende på, at de deltager i fritidsaktiviteter, og deltagelse i faglige aktiviteter udelukker ikke deltagelse i sociale aktiviteter, selvom der heller ikke kan påvises en tydelig sammenhæng.

Den største aktivitet findes blandt familier med børn. Børnene selv deltager for manges vedkommende i aktiviteter såsom sport, musik eller spejder. Da børnene samtidig skaber en naturlig kontakt til skole eller daginstitutioner i nærområdet, er de

i høj grad integrerende faktor for familien. Også på det sproglige område er det formodentlig en styrke at have børn i familien; selvom nogen hollandske ægtepar taler hollandsk indbyrdes, har vi oplevet deres børn beherske flydende dansk – dialekt inklusive. Generelt er det vores opfattelse, at børnene hurtigt finder sig til rette sprogligt, og at også deres forældre, der i deres egen hverdag er udsat for en mindre kraftig sprogpåvirkning, har glæde af børnenes danske sprog.

Hollandske landmænd opfatter deres erhverv som en livsstil hvor arbejde og fritid går op i en højere enhed. Omdrejningspunktet i familiens tilværelse er bedriften, og den sociale verden indgår som en integreret del af den faglige. Når ni ud af ti familier udtrykker, at tilværelsen i Danmark har levet op til deres forventninger, og næsten lige så mange forventer at blive boende i Danmark, er deres udsagn derfor sandsynligvis fagligt begrundet.

Det er nemlig vores opfattelse, at selvom de hollandske familier udtrykker trivsel, nærer især kvinderne forhåbninger om plads til aktiviteter udenfor gården. Som nævnt adskiller de hollandske kvinder i dansk landbrug sig fra størstedelen af de danske kvinder, der er gift med en landmand, ved ikke at have et lønnet udearbejde. Lidt over ti procent arbejder dog deltid, og mange deltager i det daglige arbejde på gården. Andre har indrettet campingplads på

familiens jord eller tilbyder bondegårdsferie. Mere end hver femte kvinde ønsker sig et arbejde i Danmark, og flere har udtrykt ønsket om mere fritid – en *hel* dag i Legoland – og ferie med mulighed for at rejse. Der er således et ønske om større interaktion med omverdenen blandt hollandske kvinder i Danmark.

For kvinderne i de to familier, vi talte med juli 2001 gælder det, at de begge er begyndt at søge nye udfordringer siden sidst vi talte med dem. Den ene kvinde har genoptaget sin interesse for billedkunst, og håber at kunne uddanne sig videre inden for dette felt. En ny uddannelse var også drømmen for den anden kvinde, der er begyndt at beskæftige sig med programmering, og satser på en uddannelse som programmør. Stort set alle hollandske landmandsfamilier i Danmark giver udtryk for, at de er glade for at bo i Danmark, og at de forventer at blive boende i Danmark. At kvinderne begynder at fokusere på deres egne ønsker til tilværelsen, tolker vi som et udtryk for, at familien som helhed er faldet til i Danmark, og at de dermed tager fat på andre aktiviteter end det fælles projekt, som landbruget udgør.

Som nævnt tyder alt på, at der i perioden fra sommeren 1999 – hvor vi afsluttede vores undersøgelse – til nu har været en fortsat konstant indvandring af hollandske landmænd til Danmark, sådan at der i dag er omkring 600 hollændere, der ejer dan-

ske mælkebedrifter. Vi forventer at denne udvikling vil fortsætte, fordi hollænderne fortsat har væsentligt bedre muligheder for, at kunne starte som selvstændige landmænd i Danmark i forhold til Holland. Det er derfor også meget sandsynligt, at de hollandske landmænd – der i dag står for ca. 10% af mælkeproduktionen i Danmark – indenfor en overskuelig fremtid vil producere 20-30% i stedet.

Danske landbrugsorganisationer, leverandører, kreditinstitutioner m.fl. er allerede i dag meget opmærksomme på gruppen af hollandske landmænd, og hvilke tiltag der skal gøres for at tiltrække denne gruppe af nye kunder. Vi mener, at det er meget sandsynligt, at disse forskellige danske firmaer og organisationer i fremtiden vil få endnu større held med at få fat i hollænderne, hvis man kan tilbyde de ting, de efterspørger – specielt i forhold til pris og kvalitet samt medfølgende rådgivning.

Vi mener, at der er tydelige tegn på, at danske og hollandske landmænd gensidigt påvirker hinanden, blandt andet gennem nabofællesskaber, og vi mener, at det er nærliggende at forvente, at der løbende vil være en udvikling i retning af, at danske landmænd ændrer deres produktion i en hollandsk retning, hvis der er fordele ved det og vise versa. Man skal dog ikke undervurdere, at der er en stor del skepsis og konservatisme blandt både danske og hollandske landmænd.

Vi kom til slut i artiklen ind på, at langt den overvejende del af de hollandske familier er tilfredse med at bo i Danmark, og at Danmark har levet op til deres forventninger. Det er derfor nærliggende at forvente, at de fleste familier vælger at blive boende i Danmark – også når de sælger gården og går på pension. Det skal dog bemærkes, at mange i deres besvarelser gav udtryk for, at de indenfor de sene-

re år har oplevet, at tilværelsen som landmænd i Danmark er blevet vanskeligere. Tilsvarende fornemmede vi en mere trist undertone hos de familier vi besøgte juli 2001, i forhold til vores første besøg to år tidligere. Det ikke kan altså ikke afvises, at forholdsvis mange familier kan finde på at sælge deres gård og flytte fra Danmark, hvis de finder mulighederne for at drive landbrug bedre andre steder.